

KS. LECH STACHOWIAK, *Potop biblijny. Tworzywo literackie — treść opowiadania — teologia*. Seria *Jak rozumieć Pismo święte?* Lublin 1988, ss. 186.

Ks. Lech Stachowiak jest znanym w Polsce bibliistą, autorem wielu książek i artykułów z zakresu bibliistyki i teologii biblijnej. Ostatnia jego publikacja dotyczy opowiadania z Księgi Rodzaju (6—9) o potopie. Potop zawsze należał do tematów chętnie podejmowanych przez katechetów i kaznodziejów. Interesuje też on wielu świeckich. Dobrze więc się stało, że ukazała się omawiana książka ks. Lecha Stachowiaka, która — jest w zasadzie przeznaczona dla szerokiego kręgu czytelników, ale uwzględnia najnowsze teorie teologiczne w tym zakresie. Autor stara się — w miarę możliwości — nie używać zbyt skomplikowanych terminów teologicznych. Pragnie, aby każdy, kto sięgnie po tę niewielką książeczkę mógł ją zrozumieć i przemyśleć.

Książka ks. Stachowiaka uczy prawdziwej miłości do Pisma świętego. Autor, poprzez analizę tworzywa literackiego, treści opowiadania i teologii pragnie zachęcić czytelnika, aby podjął świadomy trud zgłębiania niełatwych tekstów Biblii, zwłaszcza Starego Testamentu. Takim właśnie trudnym tekstem biblijnym jest także opowiadanie o potopie.

Podzielił publikację na cztery rozdziały. W pierwszym rozdziale zatytułowanym *Potop na tle prehistorii biblijnej i opowiadań pozabiblijnych*, autor zestawia biblijną relację o potopie z przekazami pozaskryturystycznymi, przede wszystkim ze słynnym eposem Gilgamesz. Można się tu dowiedzieć o wielu podobieństwach tekstu natchnionego i innych przekazów. Autor odkrywa równocześnie głęboki i zarazem niepowtarzalny charakter tekstu z Księgi Rodzaju. W dalszym ciągu pierwszego rozdziału omówiona jest wewnętrzna budowa opowiadania o potopie biblijnym. Uwzględniono w tym miejscu dwa źródła tekstu świętego: jahwistyczne i elohistyczne, połączone w jedną całość przez nieznanego nam bliżej redaktora.

W drugim rozdziale zawarty jest stosunkowo szczegółowy wykład treści opowiadania o potopie biblijnym. Jest on oparty na starannie wyróżnionych źródłach, które pozwalają na dostrzeżenie specyficznych cech teologii jahwisty i autora kapłańskiego.

Rozdział trzeci stanowi jakby ukoronowanie wcześniejszych refleksji, których głównym przedmiotem są najistotniejsze tematy teologiczne tekstu z Księgi Rodzaju.

Ostatni rozdział uzupełnia poprzedni. Mamy tu do czynienia z pogłębioną już refleksją teologiczną na temat potopu biblijnego. Są tu trudniejsze partie tekstu, ale — jak sądzę — czytelnicy dadzą sobie z nim radę. W tym rozdziale autor zwraca uwagę na to, że aluzje i nawiązania do wydarzenia potopu, aczkolwiek niezbyt liczne, znajdują się w wielu księgach Starego Testamentu, w tzw. literaturze międzytestamentalnej i w Nowym Testamencie.

Omawiana publikacja jest konkretnym i rzeczowym naświetleniem problematyki potopu biblijnego, udaną próbą rozwiązania wielu trudności związanych z egzegezą opowiadania z Księgi Rodzaju. Jeśli się doda do tego, że język ks. Stachowiaka jest jasny, prosty, przekonujący i komunikatywny, można powiedzieć, że książka ta zasługuje na wysoką ocenę. Największa jej wartość leży w tym, że omawia całokształt zagadnienia potopu i dostarcza przeciętnemu czytelnikowi — do którego jest adresowana przede wszystkim — rzeczowych, autentycznych i obiektywnych informacji i bogatego materiału do osobistej refleksji o prehistorii biblijnej i historii początków.

Sochocin

KS. JAN AUGUSTYNOWICZ

R. E. FRIEDMAN *Who Wrote the Bible?*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ 1987, stron 299.

Książka omawia tło historyczne i społeczne formowanie się Pięcioksięgu i ksiąg historycznych Starego Testamentu. Formowanie się tych dwóch grup pism Starego Testamentu ujmuje autor jako długi i złożony proces, w którym brały udział całe ugrupowania społeczne, jak również indywidualni pisarze.

Za punkt wyjścia Friedman przyjmuje hipotezę powstania Pięcioksięgu z czterech

źródeł, ale wzbogaca ją wynikami nowszych badań procesu redakcyjnego poszczególnych źródeł i własnymi przemyśleniami. Jako tło historyczne dokumentów biblijnych autor wydziela trzy zasadnicze okresy: lata 1200—722 przed Chr., 722—587 przed Chr. i 587—400 przed Chr.

Na pierwszy okres przypada powstanie monarchii Dawida oraz odrębna historia dwóch bliźniaczych królestw: królestwa Judy i królestwa Izraela. Autor wskazuje, w jaki sposób w tekstach dokumentu jahwistycznego (J) zostały zakodowane doświadczenia religijne i historyczne państwa południowego, a w tekstach dokumentu elohistycznego (E) — państwa północnego. W drugim okresie ukazuje aktywność pisarską na dworze Ezechiasza i Jozjasza, której wynikiem jest powstanie Księgi Powtórzonego Prawa i historii deuteronomicznej. Na tle trzeciego okresu, w którym nastąpiło wygnanie i powrót do Jerozolimy, Friedman przedstawia skomplikowaną historię literacką i teologiczną dokumentu kapłańskiego (P). Wskazuje na starożytność tradycji zetknięcia się Izraelitów z religią babilońską i kulturą perską, na łączność prawa kapłańskiego z Dziełem Kronikarskim, a zwłaszcza na znaczny udział Ezdrasza w ostatecznej redakcji Pięcioksięgu.

Chociaż książka ma charakter popularyzacji współczesnych badań historyczno-krytycznych na temat genezy tekstów Starego Testamentu, to jednak wnosi także pewne oryginalne ujęcia problematyki. Friedman prezentuje zwłaszcza oryginalną interpretację kapłańskiego opisu Przybytku z Księgi Wyjścia (s. 174—187). Jego zdaniem autor opisu znał Przybytek z autopsji, gdyż znajdował się on w świątyni Salomona. Na uzasadnienie swojej hipotezy odwołuje się do licznych tekstów, które łączą Przybytek ze świątynią (Ps 26, 8; 27, 4-5; 61, 5; 74, 7; 1 Krl 6, 2; 8, 4; 1 Krn 6, 33; 9, 23; 2 Krn 5,5; 29, 6; Ant. VIII 6, 1; bSotah 9a).

Książka Friedmana zasługuje na szczególną uwagę ze względu na jej walory dydaktyczne. Autor w sposób klarowny i przystępny przybliży czytelnikowi niezwykle złożony i skomplikowany proces powstania Pięcioksięgu i historii deuteronomicznej. Jednocześnie wskazuje na najważniejsze idee teologiczne, które stają się zrozumiałe w odpowiednim kontekście historycznym.

Warszawa

KS. STANISŁAW MĘDAŁA CM

R. B. COOTE — K. W. WHITELAM. *The Emergence of Early Israel in Historical Perspective* (The Social World of Biblical Antiquity Series, 5), The Almond Press, Sheffield 1987, stron 212.

W toczącej się od wielu lat dyskusji wokół początków Izraela jako narodu i państwa. W oparciu o krytyczną ocenę tradycji biblijnych i danych archeologicznych, wypracowano trzy zasadnicze teorie. Są to: teoria infiltracji plemion pasterskich (A. Alt, M. Noth, M. Weippert), inwazji nowych plemion (W. F. Albright, G. E. Wright, J. Brith) oraz teoria rewolucji chłopskiej (G. E. Mendenhall, N. G. Gottwald). Coote i Whitelam proponują nowe spojrzenie na początki Izraela jako na długi proces zagospodarowywania górzystych terenów Palestyny przez miejscowych wieśniaków z udziałem nomadów i lokalnych band, jaki dokonywał się w związku z ustaniem handlu interregionalnego nad Morzem Śródziemnym pod koniec epoki późnego brązu i w pierwszym okresie epoki żelaza.

Książka, oprócz wstępu (s. 7—10), wykazu cytowanych dzieł (s. 189—207) i indeksu autorów (s. 209—212) zawiera sześć rozdziałów. Kolejno noszą one tytuły: *Odtwarzanie historii starożytnego Izraela; Modele osiedlania się i handlu interregionalnego w historii Palestyny; Geografia i stosunki społeczne w historii Palestyny, Wyłonienie się Izraela: przemiana w epoce żelaza I w Palestynie; Formacja państwa Dawidowego; Pojęcie wczesnego Izraela w historii.*

Autorzy wychodzą z założenia, że informacje biblijne są niewystarczające do rekonstrukcji historii starożytnego Izraela, a istniejące próby wyjaśnienia początków narodu izraelskiego nie integrują materiału archeologicznego. Opowiadają się nadto za koncepcją historiografii wyjaśniającej (F. Braudel), a nie zdarzeniowej. Tego rodzaju historio-